

Zeitschrift: Romanica Raetica
Herausgeber: Societad Retorumantscha
Band: 23 (2020)

Artikel: Elemaints d'üna grammatica cumparatistica dal rumantsch : idioms e rumantsch grischun
Autor: Arquint, Jachen Curdin
Kapitel: La conjuncziun
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-880982>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 21.02.2026

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

La preposiziun *a* para da gnir dovrada spontanmaing, impustüt sch'ella es cumbinada in ün term unic, sco p. ex. in *assavela*. A far ün'analisi precisa nu vain l'*a* in *assavela* probabelmaing plü resenti sco preposiziun dimpersè sco desinenza dal prüm elemaint dal pled *assavela*.

L'adöver da las preposiziuns in rumantsch es stübgia in singuls artichels, dedichats a singulas preposiziuns. Ün stüdi approfondi sur dal sistem inter ed intrat furniss probabelmaing resultats magari interessants.

368 **La conjuncziun**

369 Consideraziuns generalas

Schi's tschercha da categorisar las conjuncziuns in lur funcziun da colliar **pleds o parts da la frasa**, as poja constatar ch'ellas espriman impustüt trais rapports, q. v. d.

coordinaziun	p. ex.	<i>e, o, ma, ni</i>
cumplettaziun	p. ex.	<i>cha 'dass', scha 'ob'</i>
subordinaziun	p. ex.	<i>perche cha, a cundiziun cha, cun quai cha.</i>

370 **Rapport da coordinaziun**

In quist rapport funcziunan las conjuncziuns ün pa sco segns matematics. Schi's stübgia las grammaticas dals idioms, schi's vezza cha las distincziuns da caracter logic-semantic as müdan tuot tenor che concepziun chi regna pro la redacziun respunsabla. La grammatica tradiziunala, influenzada da las distincziuns dovradas pel latin, distingua

Rapport copulativ Las conjuncziuns enumereschan e lian

vall. *Sün quist territori nu das-cha gnir paschlià.
Quai vala per muvel gross sco eir per muvel manü.*

Rapport adversativ Las conjuncziuns indichan opposiziuns
e fan resortir cuntrasts

surs. *Nus havein vuliu salidar el, mo el era buca a casa.*

Rapport causal Las conjuncziuns indichan il motiv

vall. *Ella durmiva. Perquai nu tilla vaina clomada al telefon.*

Rapport conclusiv Las conjuncziuns espriman conclusiuns

surs. *Bien pia, lein schar la caussa per bien.*

Las suotcategorias preschantadas qua sura pel rapport da coordinaziun dan ün'idea co chi's po tscherchar da s-chaffir ün uorden. I para però important da constatar ch'ün tal uorden dà daplü importanza a la sistemática grammaticala co al funcziunar da la lingua.

371 Rapport da cumplettaziun

Sco constatà suot cif. 319 as preschainta la frasa cumplettiva sco **accusativ sintactic, sco object direct**, chi cumplettescha l'enunziaziun da la frasa principala.

vall.	<i>Eu craj <u>ch'el saja parti.</u></i>
put.	<i>Eau nu se <u>scha Gian tuorna damaun.</u></i>
surm.	<i>I pò esser <u>tg'els on santia navot.</u></i>
surs.	<i>El sa era buca dir <u>cura ch'ella vegn.</u></i>

Sco cha'ls exaimpels muossan po la frasa cumplettiva esser introdüta da la conjuncziun

lad. <i>cha</i>	surm. <i>tgi</i>	suts. <i>ca</i>	surs. <i>che</i>	rg <i>che</i>	'dass'
lad. <i>scha</i>	surm. <i>schì</i>	suts. <i>scha</i>	surs. <i>sche</i>	rg <i>sche</i>	'ob'.

Las funcziuns da la conjuncziun *cha /che* es descritta in detagl p.ex. suot las cif. 36, 37, 318, 319.

Per las funcziuns da *scha /sche* as chatta indicaziuns suot cif. 339, 340.

Sper il *cha /che* ed il *scha /sche* servan eir **tuot las conjuncziuns** chi introdüan üna dumonda **indirecta**, sco p.ex.

vall.	<i>co cha</i>	'wie'
	<i>cur cha</i>	'wann'
	<i>ingio cha</i>	'wo'
	<i>perche cha</i>	'warum' etc.

Quists pacs exaimpels muossan cha'l **cha** funcziuna in tals cas sco element chi serva a transfuormar **adverbs interrogativs** in **conjuncziuns**. Il sistem per fabricar conjuncziuns es fich vital.

vall.	<i>Eu nu sa <u>co chi</u> va cun seis frar.</i>
put.	<i>Poust tû dir ad a me <u>inua cha</u> quista senda maina?</i>
surm.	<i>Rachinta <u>scu tgi</u> te ast passanto la stad!</i>
suts.	<i>Âs dumando <u>quant ca</u> quel vieadi custa?</i>
surs.	<i>Saveis vus <u>pertgei che</u> nus fagein quels exercezis?</i>
rg	<i>Trametta in sm a dir <u>cur che</u> ti arrivas.</i>

I's po però eir registrar cas scrits ingio cha'l *cha* nu vain agiunt.

Las linguas da standard neolatinas, il talian ed il frances, nu douvran il *che*, resp. il *que* per cumpagnar l'element chi introdüa la dumonda indirecta.

tal. *Puoi dirmi dove conduce questo sentiero?
Racconta un po' come hai passato l'estate!*

fr. *Est-ce que tu as demandé combien coûte ce voyage?
Envoie-moi un message pour faire savoir quand tu arrives.*

Las fuormas rumantschas cul *cha / che* correspuondan a la situaziun chi's chatta frequentamaing pro noss vaschins linguistics aint ils dialects dal nord da l'Italia.

372 Rapport da subordinaziun

Tipic per la fuorma da las conjuncziuns subordinantas es il *cha / che* agiunt chi cumpogna la prüma part da la conjuncziun. La prüma part cuntegna la comunicaziun semantica, l'aspet specific. Quella dirigia, tuot tenor, la tscherna dal temp o la tscherna dal modus aint illa frasa subordinada. Il *cha / che* ha la funcziun d'ün **segn distinctiv** e, schi fa dabsögn, serva'l sco **elemaint** per **fuormar conjuncziuns novas**.

Las conjuncziuns subordinantas expriman rapports cun differents aspets. I segua üna tscherna.

Aspet temporal

vall.	<i>apaina cha, avant co cha</i>	<i>inaquella cha</i>
	<i>dalunga cha</i>	<i>intant cha</i>
	<i>daspö cha</i>	<i>subit cha</i>
	<i>fin cha, fintant cha</i>	<i>uossa cha</i>
put.	<i>aunz cha</i>	<i>fintaunt cha</i>
	<i>dalum cha</i>	<i>zieva cha</i>
surm.	<i>anfignen tgi</i>	<i>dantant tgi</i>
	<i>avant tgi</i>	<i>schi dei tgi</i>
suts.	<i>dafartant ca</i>	<i>dantànt ca</i>
surs.	<i>avon che</i>	<i>schi spert che</i>
	<i>dapi che</i>	<i>sco che</i>
	<i>duront che</i>	<i>suenten che</i>
	<i>schi ditg che</i>	<i>tochen che</i>
rg	<i>avant che</i>	<i>enfin che</i>
	<i>cur(a)che</i>	<i>entant che</i>
	<i>dapi che</i>	<i>suenten che</i>

Aspet causal

vall.	<i>cun quai cha</i>	<i>pervi cha</i>
	<i>daspö cha</i>	<i>oramai cha</i>
	<i>perche cha</i>	<i>siond cha</i>
put.	<i>già cha</i>	<i>siand cha</i>
surm.	<i>cuncheagl tgi</i>	<i>percheagl tgi</i>
	<i>damai tgi</i>	
suts.	<i>parquegl ca</i>	
surs.	<i>essend che</i>	<i>damai che</i>
	<i>cunquei che</i>	<i>perquei che</i>

rg	<i>cunquai che damaì che essend che</i>	<i>gia che per che sinaquai che</i>
Aspet concessiv		
vall.	<i>cumbain cha cuntuot cha</i>	<i>eir scha</i>
put.	<i>schabain cha</i>	<i>tauntpü cha</i>
surm.	<i>schibagn tgi</i>	<i>er schi</i>
suts.	<i>schagea ca</i>	<i>malgro ca</i>
surs.	<i>cumbein che cuntut che</i>	<i>schebein che schegie che</i>
rg	<i>schebein che</i>	
Aspet final		
vall.	<i>cha</i>	<i>per cha</i>
surm.	<i>per tgi</i>	<i>senachegl tgi</i>
suts.	<i>par ca</i>	
surs.	<i>per che</i>	
rg	<i>afin che</i>	<i>sinaquai che</i>
Aspet consecutiv		
vall.	<i>cha da möd cha</i>	<i>da maniera cha uschè cha</i>
surm.	<i>da maniera tgi</i>	<i>uscheia tgi</i>
suts.	<i>ascheia ca</i>	
surs.	<i>aschia che che</i>	<i>da moda che da maniera che</i>
Aspet cundiziunal		
vall.	<i>a cundiziun cha miss il cas cha</i>	<i>per cas cha scha</i>
put.	<i>scha cas cha</i>	<i>scha</i>
surm.	<i>an cass tgi schi</i>	<i>schinavant tgi sot cundiziun tgi</i>
suts.	<i>par cass ca</i>	<i>scha</i>
surs.	<i>a cundiziun che casamai che nun che</i>	<i>sche supponiu che priu che</i>
Aspet modal		
vall.	<i>sainza cha</i>	
put.	<i>na cha</i>	<i>sainza cha</i>
surm.	<i>sainza tgi</i>	
surs.	<i>senza che</i>	

Cun leger quista tscherna as vezza be subit cha l'**aspet consecutiv** as preschainta sco rapport complex. La s-chala cumainza cun la conjunziun *cha* ed *uschè cha* e spordscha differenziaziuns plü raffinadas cun *da maniera cha*, *da moda che*. Il register passa dal minchadi a la fuorma elevada.

Eir tschels aspets permettan variaziuns dal register. L'**aspet causal** p. ex. vain piazzà cler e net al nivel da la lingua giuridica, scha'l participant as decida per la fuorma *siond cha*, *essend che*, cun lur accent iuridic-administrativ fich express.

Pussibilitats da differenziar la registraziun spordscha eir l'**aspet cundizional**. Dal simpel *scha*, *sche* maina la s-chala da *scha / sche*, a *scha cas cha*, *schinavant tgi*, *per cass ca*, *supponiu che*, *priu che*.

La complexità sintactica dals differents rapports da subordinaziun es preschantada in connex culs seguaints titels «Adöver dals temps» (cf. cif. 285 ed impustüt cif. 302), «Adöver dal conjunctiv» (cf. cif. 317 ed impustüt cif. 323), «La construcziun ipotetica» (cf. cif. 339 e 340). Chi chi's voul dedichar plü a fuond a la problematica consultescha cun avantag ils stüdis da MATTHIAS GRÜNERT e da RICARDA LIVER (cf. bibliografia).